

*В.І. Криленко,
к. е. н., доцент,
Національний університет
кораблебудування ім. адмірала Макарова*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Фундаментальні труднощі щодо наукового оцінювання результатів регуляторної політики держави значною мірою пов'язані з великою кількістю складових елементів, передусім різноманітних методів, інструментів, засобів регулювання, що знаходяться у постійному русі і розвитку. Адекватне їх представлення потребує врахування створених обставин, факторів, тенденцій, закономірностей. В цьому випадку доречно звернути увагу на методологічну упорядкованість компонентів регуляторної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регуляторної політики досліджувалися в працях Бондарук Т. Г. [1], Варналія З. С. [2], Кравцової Т. М. [3], Крайник О. П., Чугунова І. Я. [4] та ін. Проте засади оцінки ефективності регуляторної політики в сучасній науці розглядаються опосередковано, що й обумовило актуальність і об'єктивну необхідність подальшого розгляду питань оцінки ефективності регуляторної політики.

Метою статті є визначення особливостей сучасних підходів до оцінки ефективності регуляторної політики та внесення пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Класифікація методів та інструментів державного регулювання є концентрованим вираженням системного підходу. Якісному аналізу явищ регуляторної політики сприяє поєднання критеріїв і ознак. А виокремлення у класифікаційній мережі одного з цих станів дає змогу подати реально функціонуючу модель явищ регуляторної політики держави на певному історичному проміжку часу або модель політики, яка є орієнтиром для її трансформацій, а саме перегрупування критеріїв і ознак, а також фіксації їх нового поєднання [5].

Спробуємо провести певні узагальнення що дозволять застосувати необхідні методи при оцінюванні результатів регуляторної політики держави.

Будучи найважливішою категорією економічної науки, ефективність сьогодні – одна з істотних характеристик людської діяльності. У методологічному плані ефективність стала загальнонауковим поняттям, оскільки її активно використовують практично в усіх суспільних науках.

Відмітимо неоднозначність розуміння термінології ефективності. Ефективність (англ. efficiency; performance; нім. Effektivität f, Wirkungsgrad m, Wirksamkeit f) – відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання. Ефективність економічна характеризується двоюко – це 1) показник економії суспільної праці в результаті застосування певних заходів; 2) зіставлення результатів (зокрема побічних і непрямих) господарської діяльності з витраченими ресурсами: трудовими, матеріальними, природними, фінансовими, основним капіталом тощо. Теорія ефективності розробляє методи вимірювання витрат. У Великому енциклопедичному словнику ефект визначено як результат, наслідок яких-небудь причин, дій [6, с. 768]. Економічні словники трактують ефект як результат, що досягається, в його матеріальному, грошовому, соціальному (соціальний ефект) вираженні, ефективність як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечують його отримання [7, с. 412-413], або як відношення між витратами рідкісних чинників і випуском товарів і послуг, пропонується вимірювати це відношення у фізичному (технологічна ефективність) або вартісному вираженні (економічна ефективність).

Відзначимо, що українському слову ефективність в англійській мові відповідають: effectiveness, efficiency і effectuality, які, якщо вірити словникам, вважаються синонімами. Проте в економічній літературі можна зустріти цілком чіткі трактування кожного з них: effectiveness – дієвість – здатність досягати поставлені цілі (незалежно від того якою ціною це було зроблено); efficiency – результативність – оптимальне співвідношення витрачених ресурсів і отриманих результатів (незалежно від того,

чи була досягнута поставлена мета, чи ні); effectuality – продуктивність – поєднання effect – tiveness і ефективність [8, с. 328-396; 9, с. 37-46].

Дискусійною в економічній науці залишається проблема співвідношення понять ефективності і оптимальності. Одні економісти фактично ототожнюють їх, інші намагаються розвести ці терміни. Між критеріями оптимальності і ефективності, безумовно, існує тісний зв'язок, причому теоретична чіткість в даному відношенні дозволяє досягти значних успіхів в аналізі умов ефективної регуляторної політики.

У науковий обіг поняття "оптимум" в сенсі "найкраще з реально можливого" запровадив на початку XVIII ст. видатний німецький учений Г. В. Лейбніц [10]. У минулому столітті, коли в економічних, а потім і в інших науках стали активно використовуватися математичні методи, з'явилися поняття "оптимізація", "оптимальність" в істотно нових значеннях.

В математиці оптимізація – це максимізація визначеної цільової функції при заданих обмеженнях, відшукування деякого граничного екстремального значення цільової функції (екстремуму) шляхом прирівнювання першої похідної нулю [11]. Економісти сміливо розширили поняття оптимізації, відмітивши ним процес такого удосконалення функціонування економіки, при якому обсяги і продуктивність досягають максимальних значень, а витрати (у сенсі витрат сил, засобів, ресурсів), – мінімальних. Звідси з великою часткою умовності можна дати наступне визначення: оптимум – найбільш бажаний результат, ефект, а це означає, що оптимальність може виступати критерієм результативності або ефективності. Приміром, критерій ефективності характеризує рівень ефективності системи і в цьому тлумаченні ефект може бути позитивним і негативним, а критерій оптимальності показує те, наскільки система близька до оптимального стану.

Резюмуючи сказане, вважаємо необхідним при визначенні ефективності регуляторної політики виходити із наступного: перше – відповідності отриманого результату поставленим цілям розвитку, а також міри його досягнення, друге – мінімізації народногосподарських витрат, пов'язаних з досягненням

поставлених цілей, третє – досягнення кращого з можливих компромісів між протиречивими завданнями в умовах політичного і адміністративного тиску. Крім того, зважаючи на логіку і суперечність впливу більшості інструментів державного регулювання, відмітимо необхідність відстежувати соціальну наступність будь-якої дії.

Дійсно, якщо ефект – сума усіх перерахованих моментів, тобто міри досягнення поставлених цілей, різниці між результатами і витратами, користі, що свідчить про позитивне "сальдо" (принесене державним впливом – "що було зроблене" і "скільки це коштувало"), дуже важливо, щоб це було направлено на підвищення рівня економічної безпеки держави. Немає ефекту від будь-якого виду діяльності, якщо внаслідок неї немає приросту матеріальної і духовної продукції, поліпшення соціальних умов життя. Важливо, щоб були не просто досягнуті цілі регуляторної політики, а щоб пріоритети спочатку були обрані вірно. Причому ефект повинен визначатися не лише статично, але і динамічно, як найкращий з реально можливих при наявних умовах, стану, функціонування, розвитку соціально-економічної сфери суспільства.

Українською важливо постійно порівнювати усі види економічних і соціальних ефектів, постійно шукати шляхи мінімізації соціальних втрат. Виникає проблема вибору між ефективністю і справедливістю; існуючі в суспільстві уявлення про справедливість обмежують максимізацію економічної ефективності прийнятих рішень. Регуляторна політика як особлива сфера діяльності людей повинна враховувати той факт, що у кожного з них є власні інтереси і переваги. Політичні рішення, на основі яких формується економічна політика, можуть більшим чи меншим чином відповідати економічній ефективності і справедливості. Тому важливо враховувати аспект політичної реальності розробляємої економічної політики.

Принцип ринкових відносин проявляється і в політичній сфері. Кожен індивід розглядає політичну систему як колективний захист його приватних інтересів, які не можуть бути ефективно забезпечені індивідуальним ринковим впливом. У політиці будь-якої держави є елемент насильства, внутрішньо властивий колективному впливу. Індивід погоджується терпіти його лише у

тому випадку, якщо це допомагає досягти особистої мети. Регулюючі органи вимушені постійно шукати баланс між різними аспектами справедливості, що, проте, не завжди сприяє економічно оптимальному розподілу ресурсів.

Регуляторна політика різноманітна за методами та інструментами здійснення, вони дають різний ефект, що супроводжується різними соціально-економічними наслідками. Нерідко результат регулюючої дії виявляється прямо протилежним передбачуваному. Для того щоб виробити ефективну регуляторну політику, в першу чергу, необхідно чітко уявляти, які цілі вона переслідує, заради чого вона розробляється. Безліч цілей державного регулювання при цьому прийнято називати цільовою функцією [12, с. 49-58].

Продовжуючи попередню думку, слід зазначити цілком визначену тенденцію в зміні цільової функції регуляторної політики різних держав на різних стадіях їх розвитку. З ускладненням державного регулювання відбувалося зниження міри деталізації цільової функції. Так, в 1950-1960-і рр. відповідно до рекомендацій економістів цільова функція включала вісім елементів: обсяг державних витрат, темп зміни реальної заробітної плати, рівень зайнятості, індикатор розподілу витрат, розмір інвестицій, сукупний попит, рівень виробництва, сальдо платіжного балансу; у 1970-і рр. – чотири: досягнення повної зайнятості, стабільність цін, скорочення некерованих дефіцитів платіжного балансу, стійкий рівень економічного розвитку. На початку третього тисячоліття залишилися тільки дві стратегічних мети: досягнення стійкого економічного зростання і боротьба з некерованою інфляцією. Цих цілей, як показала світова фінансова криза, виявилось недостатньо. Століття глобалізації поза сумнівом вимагає їх уточнення з метою підвищення дієвості і концентрації зусиль на найбільш важливих напрямках.

При розробці ефективної регуляторної політики важливо пам'ятати також про нерівність Я. Тінбергена, першого лауреата Нобелівської премії з економіки. Число цілей ніколи не повинно перевершувати запасу наявних в розпорядженні в уряді інструментів економічної політики [13]. У моделі економічної моделі Тінбергена виведені коефіцієнти, які пов'язують економічні

змінні і політичні дії (стосовно до Нідерландів). Його велика економічна модель була схемою економічної політики більше двадцяти років.

Між тим, зміни в економіці і політиці роблять ці коефіцієнти ненадійними. Самі початкові економічні параметри найчастіше некоректні, оскільки є результатом політичного маневрування, і тому подальший аналіз може призвести до несподіваних результатів. Політика, заснована на середньостатистичних показниках минулого і яка недооцінює чинник сучасних змін, приречена на помилки. Ефект регуляторної політики багато в чому залежить від того, чи є ці зміни тимчасовими чи постійними і як їх відповідно оцінюють громадяни [Цит. по: 14, с. 162-164].

Найбільш важко врахувати при розробці ефективної регуляторної політики невизначеність, що спричиняє за собою іноді значні соціальні втрати. В умовах невизначеності уряди не можуть знати точно, як впливатимуть їх заходи на цільові показники. Наприклад, буває складно підібрати економічні інструменти і визначити таку їх комбінацію, щоб заходи регуляторної політики, спрямовані на стабілізацію цінової ситуації в аграрному секторі не призвели до зниження ділової активності, особливо в короткостроковому періоді. У цих умовах доцільно виділити переваги, вибрати одну проблему, наприклад ліквідацію цінового диспаритету, і домагатися безпосередньо її вирішення. Одночасно для нейтралізації негативних наслідків необхідно використовувати економічні і політичні амортизатори.

Ці невизначеності різноманітні. До них відносяться лаги між виникненням тієї або іншої небезпеки і використанням заходів регуляторної політики у відповідь (внутрішні лаги), а також між ухваленням рішень і моментом, коли заходи почнуть давати результати (зовнішні лаги). В зв'язку з цим для розробки ефективної регуляторної політики необхідно мати чітке уявлення не лише про міру впливу різних інструментів на мету, але і про швидкість їх впливу.

Висновки. Отже, аналіз нормативної бази та праць вітчизняних вчених, щодо оцінювання ефективності регуляторної політики економіки свідчить про відсутність чітких методологічних рекомендацій щодо її оцінки. Інструменти державного впливу, як

правило, не впливають прямо на цілі, між ними знаходиться уся економічна система, що функціонує згідно з її цілями. Тому виникає визначений ефект запізнювання, часовий лаг. Причому у кожного виду державних витрат є свій лаг за тривалістю. Наприклад, бюджетні асигнування, виділені на фінансування науки і нових технологій, дають віддачу (підвищуючи національний дохід) тільки через 5-8 років. Цей показник один з найвищих, властивих сукупним витратам держави як інструменту макроекономічної політики.

Через подібні лаги до розробки регуляторної політики в цілому і окремих регулюючих заходів зокрема слід підходити з великою обережністю. Проте це зовсім не означає, що доведеться взагалі відмовитися від державного впливу. Для скорочення деяких внутрішніх і зовнішніх лагів винайдені так звані автоматичні стабілізатори, що дозволяють гальмувати або стимулювати економічне зростання без спеціальних коригувань курсу. Окрім того, маючи в розпорядженні навіть дуже приблизні і загальні значення лагів, держава має можливість класифікувати інструменти як за величиною ефекту, так і за швидкістю впливу. З'являється розуміння того, від яких інструментів впливу слід чекати негайних результатів, а які дадуть їх лише у віддаленій перспективі. Знання чинника часу дозволяє приблизитись до розробки ефективних довгострокових макроекономічних стратегій і домагатися їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Бондарук Т. Г. Регуляторна політика держави в фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування / Бондарук Т. Г. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: "Економіка". – 2006. – № 20. – С. 43–47.

2. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / Варналій З. С. Кузнецова І. С. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2002. – 104 с.

3. Кравцова Т. М. Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності : організаційно-правові засади реалізації : [моногр.]. : Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2004. – С. 32–44.

4. Крайник О. П., Чугунов І. Я. Регуляторна політика як інструмент активізації процесів регіонального соціально-економічного розвитку / Чугунов І. Я., Крайник О. П. // Наукові праці НДФІ. – 2006. – Вип. 1. – С. 3–12.

5. Храмов В. О. Аналіз напрямків процесу формування і реалізації зовнішньоекономічної політики /Зовнішньоекономічна політика/ Економічна онлайн бібліотека [Електронний ресурс]: режим доступу-
<http://ecolib.com.ua/article.php?book=15&article=1247>

6. Большой энциклопедический словарь: в 2 т. / под ред. А. М. Прохорова. -М.: Совет, энцикл., 1991. – Т. 2. – 768 с.

7. Райнберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райнберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., исправ. — М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

8. Лобанов В. В. Государственное управление и общественная политика: учеб. пособие / В. В. Лобанов. – СПб.: Питер, 2004. – 448 с.

9. Оценка эффективности деятельности учреждений социальной поддержки населения / под ред. П. В. Романова и Е. Р. Ярской-Смирновой; Моск. обществ. науч. фонд; Центр соц. политики и тендер. исследований. — М., 2007. – 234 с. – (Научные доклады: независимый экономический анализ).

10. Лейбниц Г. Новые опыты о человеческом разумении. Соч. в 4-х томах. Т. 4. М., 1983. — С. 54.

11. Журавлев А. Г. Механизм управления и оптимизация функционирования общественного производства / А. Г. Журавлев. – Минск: Госполитиздат, 1979. – 293 с.

12. Государственное регулирование рыночной экономики: учеб. пособие / [И. И. Столяров, И. И. Мысляев, О. В. Катихин и др.]. – М.: Дело, 2002. – 280 с.

13. Тинберген Я. Пересмотр международного экономического порядка /Я. Тинберген. -М.: Прогресс, 1980. – 232 с.

14. Блауг М. 100 великих экономистов после Кейнса / М. Блауг ; пер. с англ. под ред. М. А. Сторчевского. – СПб.: Экон. шк., 2005. – 352 с.